

Tietolipas 293

Sirpa Salenius

Pohjoisen Pariisi

ja muita 1800-luvun amerikkalaisia
Suomi-kuvia

Tietolipas 293

Teos on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

SKS:n julkaisujen kokoelma kuuluu Unescon kansalliseen Maailman muisti -rekisteriin.

© 2025 Sirpa Salenius ja SKS

Kannen suunnittelu: Emmi Kyytsönen

Taittomalli: Markus Itkonen

Kannen toteutus: Eija Hukka

Kannen kuva: Kauppatori, Helsinki n. 1890–1900. Library of Congress Prints and Photographs Division.

Taitto: Maija Räisänen

ISBN 978-951-858-946-7 (nid.)

ISBN 978-951-858-947-4 (EPUB)

ISBN 978-951-858-948-1 (PDF)

ISSN 0562-6129 (nid.)

ISSN 2670-2584 (verkkojulkaisut)

DOI <https://doi.org/10.21435/tl.293>

Teos on lisensoitu Creative Commons BY-NC-ND 4.0

International -lisenssillä, ellei toisin mainita.

(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi>)

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa

<https://doi.org/10.21435/tl.293>

tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella.

Hansaprint Oy, Turenki 2025

Sisällys

Kuvitus 6

Esipuhe 9

Johdanto 13

Matkakirjallisuus 31

 Suomi-kuva matkakirjallisuudessa 32

 Matkailijat 51

 Kaupunki- ja maisemakuvaukset 69

 Tekstuaaliset muotokuvat suomalaisista 100

 Suomalaisia erikoisuuksia 127

Kaunokirjallisuus 139

 Suomi-kuva kaunokirjallisuudessa 140

 Kirjailijat 151

 Romaanit 161

 Novellit 174

 Runot 181

Lähteet 190

Kirjoittaja 201

Abstract 202

Hakemisto 203

Kuvitus

Kuva 1: Albert Edelfeltin piirros Suomen järvimaisemasta ("A Bit of Finnish Landscape"). *Harper's New Monthly Magazine*, helmikuu 1891, 338.

Kuva 2: Suomalaiset "drosky"-hevosrattaat ("Finnish Drosky"). J. M. Buckley, *The Midnight Sun, the Tsar and the Nihilist: Adventures and Observations in Norway, Sweden and Russia*, 1886, 146.

Kuva 3: Kate Jackson ja Frances Willard, n. 1868. © Frances Willard Library & WCTU Archives, Evanston, Illinois. Kaikki oikeudet pidätetään.

Kuva 4: Isabel Florence Hapgood (oik.) äitinsä Lydia A. B. Crossley Hapgoodin kanssa syksyllä 1890 ("Lydia A. B. Crossley Hapgood + Isabel Florence Hapgood"). Ritz Portraits, Boston, MA, USA. New York Public Library.

Kuva 5: Bayard Taylor, 1864. McGuigan Collection, USA.

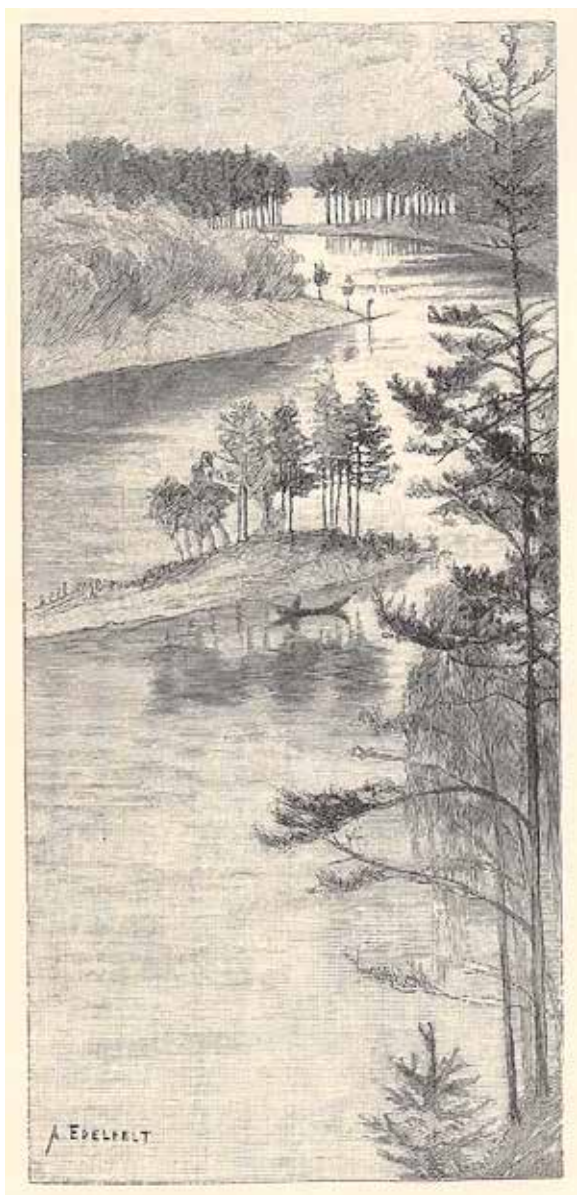
Kuva 6: Maisemaa St. Lawrence -joelta vuosilta 1870–1877. Kuvaaja A. C. McIntyre, Alexandria Bay, Jefferson Co, N.Y. © Frances Willard Library & WCTU Archives, Evanston, Illinois. Kaikki oikeudet pidätetään.

Kuva 7: Imatrankoski, n. 1890–1900 ("The rapids from the bridge. Imatra, Russia, i.e. Finland"). Library of Congress.

Kuva 8: Albert Edelfeltin piirros tuohikontista ja virsuista ("Birch-park knapsack and shoes"). *Harper's New Monthly Magazine*, helmikuu 1891, 348.

Kuva 9: Richard Henry Dana Jr., n. 1849. Dana Family Papers, Photographs, 3004.002/001-#0394. National Park Service, Longfellow House–Washington's Headquarters National Historic Site, Cambridge, MA, USA.

Kuva 10: Herman Melville, n. 1860. Library of Congress.

Kuva 1: Albert Edelfeltin piirros Suomen järvimaisemasta ("A Bit of Finnish Landscape"). *Harper's New Monthly Magazine*, helmikuu 1891, 338.

Esipuhe

1800-luvun yhdysvaltalaisilla oli lähes olemattomat tiedot Suomesta, Venäjän autonomisesta suuriruhtinaskunnasta. Amerikkalaisten kiinnostus Suomea kohtaan oli vähäistä ja siihen kirjoituksissaan viitanneiden matkustajien ja kirjailijoiden oli usein vaikea ymmärtää, miten Suomea tai sen asukkaita tulisi kuvata. Niinpä 1800-luvun amerikkalaiset käyttivät vertailukohteina lukijoilleen tutumpia kohteita, kuten Pariisia, Niagaran putouksia tai jopa kamelia, jota teksteissä käytettiin poron vertailuun. Monesti vertauskohteet olivat hyvinkin kaukaa haettuja ja usein jopa hupaisia, kuten esimerkiksi juuri pohjoisen kameli eli poro. Suomessa vieraillessaan amerikkalaiset tutustuivat suomalaiseen höyrykylpyyn ja ihailivat luonnon levollisuutta, jota häiritsi ainoastaan matkaa jia kiusaava, paikallisille tuttu hyttyssumu. Vähäisistä tiedoistaan huolimatta 1800-luvun amerikkalaiset rakensivat kuvia Suomesta ja suomalaisista, monesti omaksuen asiantuntijan roolin. Heidän keskuudessaan pyörineet pintapuoliset tiedot ja mielikuvitukseen pohjautuvat Suomi-kuvat heijastivat usein amerikkalaisessa yhteiskunnassa vallinneita uskomuksia ja arvoja.

Kiinnostukseni Suomea kuvaavia 1800-luvun amerikkalaisia matkakertomuksia kohtaan heräsi vuonna 2007, jolloin aloitin aiheeseen liittyvän aineiston kartoituksen ja materiaalin kokoamisen lähinnä Yhdysvalloissa. Aihe on jatkoa aikaisemmalle tutkimukselleni 1800-luvun amerikkalaisista kirjailijoista ja taiteilijoista Italiasa. Kun aloitin työn projektin parissa, aiheeseen liittyvää aineistoa oli saatavilla internetin kautta vain rajoitetusti, joten arkistoihin oli matkustettava henkilökohtaisesti materiaalia tutkimaan. Aluksi tutustuin aiheeseen liittyvään kirjallisuuteen erityisesti New Yorkin kirjastoissa sekä amerikkalaisen runoilijan Henry Wadsworth

Longfellow’n kotimuseon, Longfellow House–Washington Headquartersin kirjastossa ja arkistossa Massachusettsin Cambridgessa. Kokoamani aineisto koostui matkakertomuksista, fiktiivisistä tarinoista ja Longfellow’n Suomeen liittyvästä kirjallisuudesta. Lokamarraskuussa 2011 palasin New Yorkiin täydentämään aineistoa eri kirjastoista ja arkistoista, muun muassa Suomea käsittelevillä lehhtiartikkeleilla ja opaskirjoilla. Kesällä 2019 vierailin vielä Frances Willardin kotimuseossa ja sen arkistossa Illinoisin Evanstonissa. Sieltä löysin muun muassa Willardin Suomen-matkaa koskevat päiväkirjamerkinnot ja Harriet Cornelia Haywardin matkaoppaan *Suomesta Kreikkaan tai kolme vuodenaikaa Itä-Euroopassa (From Finland to Greece or: Three Seasons in Eastern Europe, 1892)*. Aineisto, jonka pohjalta tämä teos on laadittu, sisältää 1800-luvulla julkaistuja englantilaisia ja amerikkalaisia matkaoppaita, joissa käsitellään Suomea, Amerikan lehdistössä julkaistuja matkakertomuksia sekä fiktiivisiä tarinoita ja runoja, joissa viitataan esimerkiksi Suomen luontoon, *Kalevalaan* tai suomalaisen kertomusperinteen hahmoihin.

Tutkimukseni tuloksena valmistunut teos *Pohjoisen Pariisi ja muita 1800-luvun amerikkalaisia Suomi-kuvia* on poikkitieteellinen tutkimus 1800-luvun amerikkalaisten luomasta Suomi-kuvasta. Teos on ensisijaisesti suunnattu suurelle yleisölle, ei siis yksin akateemisille tutkijoille. Sen aineisto ja dokumentaatio kattavat historian, yhteiskunnan, kirjallisuuden sekä Suomen ja Yhdysvaltojen tutkimuksen alat. Erityisesti se palvelee sellaista yleisöä, joka on kiinnostunut Yhdysvalloista, matkakirjallisuudesta, kaunokirjallisuudesta, ”muiden” Suomi-kuvasta sekä Suomen ja Yhdysvaltojen suhteista 1800-luvulla. Tietääkseni kyseessä on ensimmäinen teos, jossa keskitytään analysoimaan 1800-luvun amerikkalaisia Suomi-kuvia tai Yhdysvalloissa 1800-luvulla julkaistua Suomea käsittelevää matka- ja kaunokirjallisuutta eli kirjailijoiden luomaa fiktiivistä ja dokumentaarista kuvaa Suomesta ja suomalaisista.

Keijo Virtasen teos *Atlantin yhteys: tutkimus amerikkalaisesta kulttuurista, sen suhteesta ja välittymisestä Eurooppaan vuosina 1776–1917* (1988) oli suurena apuna erityisesti tutkimuksen alku-

vaiheessa. Virtasen teoksen ensimmäisen osan kolmas luku ”Amerikkalaisten kiinnostus Eurooppaa kohtaan”, erityisesti sen osiot I: 3.2. ”Kaukainen Suomi amerikkalaisten arvioissa” (sivut 48–60) ja II: 3.2 ”Suomi osana Venäjää” (sivut 161–183) toimivat tämän projektin lähtökohtina. Virtasen teoksen pohjalta aloitin aineiston kartoittamisen omaa teostani varten.

Kun materiaali oli koottu ja käsikirjoitus laadittu, teos jäi odotamaan päivänvaloa yli sen julkaisuaikataulun, jota sille olin alun perin suunnitellut. *Pohjoisen Pariisi ja muita 1800-luvun amerikkalaisia Suomi-kuvia* oli jäänyt muiden projektien varjoon, mutta työ on jatkunut tasaisesti. Voin nyt suurella ilolla todeta kirjan olevan valmis, vaikkei mikään tutkimus ole lopullinen. 1800-luvun Suomi-kuvaa voi analysoida edelleen eri näkökulmista, aineistoa voi hakea lisää Venäjää kuvaavista matkaoppaista ja kaunokirjallisista teoksista, joissa viitataan Suomeen tai suomalaisiin, ja analyysiä voi laajentaa esimerkiksi 1900-luvulle. Siitä huolimatta teos nostaa esiin useita 1800-luvun amerikkalaisten keskuudessa muodostettuja Suomeen liitettyjä mielikuvia, jotka osittain heijastuvat vielä tämänkin päivän käsityksissä Suomesta ja suomalaisista.

Teosta valmistellessani sain tukea monilta asiantuntijoilta ja taahoilta projektin eri työvaiheissa. Haluan ilmaista erityisen lämpimät kiitokset Taiteen edistämiskeskukselle tuesta, joka takasi sen, että sain käsikirjoituksen ensimmäisen version valmiiksi jo vuosia sitten. Olen myös kiitollinen Koneen säätiölle, jonka antaman tuen avulla alun perin aloitin tutkimukseni amerikkalaisista Suomikuvista; projektin pohjalta syntyi idea tämän teoksen kirjoittamiseen. Kiitokseni myös arkistonhoitajille Janet Olsonille ja Nancy Schultzille Frances Willard House -kotimuseossa ja Longfellow House–Washington Headquartersin arkistonhoitajille ja kuraattoreille Anita Israelille, Chris Wirthille ja Kathryn Hanson Plassille sekä Elizabeth M. Wassonille vuosia jatkuneesta yhteistyöstä. Olen kiitollinen Frances Willard House -kotimuseolle, Longfellow House–Washington Headquartersille ja McGuigan Collectionille kuvista – visiitti- ja kabinettikorteista sekä valokuvista (*carte-de-visite*, *Cabinet Card*) – joita löysin heidän kokoelmistaan. Lopuksi

haluan ilmaista kiitokseni käsikirjoituksen arvioineille asiantuntijoille, joiden lausuntojen seurauksena sain hiottua tekstiä edelleen sekä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralle käsikirjoituksen positiivisesta vastaanotosta ja yhteistyöstä asiantuntevan tiimin kanssa: kiitos Maija Yli-Kätkä, Kirsi Keravuori, Kati Hitruhin ja Elisa Kujansuu. Kiitokset myös Turun, Itä-Suomen ja Helsingin yliopistojen kirjastoille, joista olen koonnut aineistoa. Lämpimät kiitokseni kaikille.

Firenzessä 24.2.2025

Sirpa Salenius

Aikaisempia aiheeseen liittyviä julkaisujani

- Salenius, Sirpa. 2022. "Building a (White) Nation: Finns in James Kirke Paulding's *Köningsmarke, the Long Finne* (1823)." Teoksessa *Finnish Settler Colonialism in North America: Rethinking Finnish Experiences in Transnational Spaces*, AHEAD 2. Toim. Rani-Henrik Andersson & Janne Lahti. Helsinki: Helsinki University Press. 131–152.
- Salenius, Sirpa. 2015. "A Paradise for Exiles in Pursuit of Artistic Ease or Literary Quiet': Nineteenth-Century American Writers in Italy." Teoksessa *Critical Insights: American Writers in Exile*. Toim. Jeff Birkenstein & Robert C. Hauhart. Amenia: Salem Press. 3–18.
- Salenius, Sirpa. 2013. "Reflections of Home in Nineteenth-Century American Travel Writing of Finland." *Journal of Finnish Studies* 16.2 (toukokuu): 5–28.
- Salenius, Sirpa. 2012. "Frances Willard's Peep at Finland." *Journal of Finnish Studies* 16.1: 59–78.
- Salenius, Sirpa. 2012. "The Antebellum South in Fredrika Bremer's Travel Letters." Teoksessa *Exploring Travel and Tourism: Essays on Journeys and Destinations*. Toim. Jennifer Erica Sweda. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing. 63–81.
- Salenius, Sirpa. 2011. "1800-luvun amerikkalainen Kalevanpoika: Henry Wadsworth Longfellow." *Ennen&Nyt* 11.2 (elokuu).
- Salenius, Sirpa. 2007. *Florence, Italy: Images of the City in Nineteenth-Century American Writing*. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Salenius, Sirpa. 2003. *Set in Stone: 19th-Century American Authors in Florence*. Padova: il Prato.
- Salenius, Sirpa. 2000. *A Chiselled Jewel in a Case of Violet Velvet: Firenze e alcuni scrittori americani dell'Ottocento*. Maisterintutkielma. Università degli Studi di Firenze.

Johdanto

1800-luvulla amerikkalaisten¹ kiinnostus Suomea kohtaan oli vähäistä. Sosiaaliset ja poliittiset asenteet ja muutokset vaikuttivat matkailuun ja heijastuivat ajan matkakuvauksissa ja kaunokirjallisisissa teoksissa. Euroopassa amerikkalaisia kiehtoivat lähinnä Ranskan tai Italian kulttuurikaupunkien, kuten Pariisin, Venetsian, Rooman ja Firenzen, kaltaiset kohteet, joiden taidearteet ja hienostunut tapakulttuuri vetivät Atlantin takaa saapuvia matkustajia puoleensa. Yhdysvallat oli tuolloin vielä nuori valtio, joka oli rakentamassa omaa identiteettiään, hakemassa juuriaan, hahmottamassa omaa historiaansa sekä kehittämässä omaa kulttuuriaan. Historiaa ja kulttuuria, joiden amerikkalaiset vielä 1800-luvun alussa kokivat itseltään puuttuvan, haettiin vuosisadan mittaan erityisesti Keski- ja Etelä-Euroopan maista. Taiteilijat ja kirjailijat ammensivat oman, kansallisen taiteen ja kirjallisuuden luomiseen inspiraatiota sellaisista klassisen sivistyksen kehdoista kuin Italia, jossa taide oli ku-

1 Vaikka termi *yhdysvaltalainen* on *amerikkalaista* tarkempi viittaus pohjoisamerikkalaiseen, molemmat termit ovat Suomessa yleisesti käytössä synonyymeinä. 1800-luvulla yhdysvaltalaiset itse käyttivät yleisimmin termiä *amerikkalainen*, joten teoksessa käytän molempia termejä: pääasiallisesti viittaan *amerikkalaisiin* ja *Yhdysvaltoihin*. Monimutkaisempaa oli löytää käännös englanninkielisille termeille, kuten *Black American* tai *African American* sekä *Finnish American*: vaihtoehtoina olivat *afrikkalaisamerikkalainen*, *yhdysvaltainafrikkalainen*, *amerikanafrikkalainen* (jota käytetään harvemmin) tai *afroamerikkalainen*, jonka englanninkielinen versio *Afro-American* ei ole enää käytössä Yhdysvalloissa. *Finnish American* kääntyi joko *amerikansuomalainen* tai *yhdysvaltainasuomalainen*. Asiantuntijoiden ja kustantajan kanssa käytyjen keskustelujen tuloksena tekstissä viittaan *afrikkalaisamerikkalaisiin* ja *amerikansuomalaisiin*.

koistanut jo vuosituhansien ajan. Amerikkalaiset ihailivat tunnettuja italialaisia maalauksia ja veistoksia, joiden kopioita sekä niitä jäljitteleviä piirustuksia oli nähtävillä Yhdysvalloissa. Kimmokkeena Eurooppaan suuntautuville matkoille oli mahdollisuus tutustua alkuperäisiin teoksiin ja vierailla maailman ensimmäisissä taide-museoissa, muun muassa Firenzen Uffizi-gallerian Tribunassa.

Amerikkalaisten Euroopan-matkailu alkoi 1800-luvulla varsinaisesti Napoleonin sotien päätyttyä vuonna 1815. Aiemmin aina 1600-luvulta alkaen Euroopan-kiertomatkat (*Grand Tour*) olivat olleet erityisesti brittiläisten yläluokkaisten nuorten miesten etuoikeus hakea kokemuksia maailmasta ja tutustua eurooppalaisiin kulttuureihin sekä merkittäviin taidesaavutuksiin. Tietävästi *Grand Tour* -termiä käytti ensimmäisen kerran entinen katolinen pappi ja matkaaja Richard Lassels (1603–1668) teoksessaan *The Voyage of Italy* (1670). Brittiläisten *Grand Tourin* pääkohteena oli Italia ja pysähdyspaikat siellä Venetsia, Rooma ja Firenze, samat kaupungit, jotka myöhemmin olivat amerikkalaisten määränpäinä. (Lisää *Grand Tourista* ks. esim. Chard 1999, Buzard 1993 tai Baker 1964.)

Ensimmäisten 1800-luvulla Eurooppaan saapuneiden amerikkalaismatkailijoiden joukossa oli taiteilijoita ja kirjailijoita, muun muassa matka- ja romaanikirjailija James Fenimore Cooper (1789–1851), joka tunnettiin jo Euroopassakin teoksestaan *Viimeinen mohikaani* (*The Last of the Mohicans*). Kirja ilmestyi vuonna 1826, jolloin Cooper valmisteli lähtöään Italiaan ja Ranskaan. Runoilija Henry Wadsworth Longfellow (1807–1882) saapui Eurooppaan samoihin aikoihin kuin Cooper, heti 1820-luvulla. Vuonna 1835 Longfellow vietti aikaa Ruotsissa, jossa hän opiskeli ruotsin lisäksi myös suomea. (Clausen 1928; lisää Longfellow'sta, ks. esim. Calhoun 2004, Longfellow Samuel 1968, Wagenknecht 1955, Hilen, toim. 1956, Stedman 1883 ja Sewall 1886.) Ilmeisesti hän ei silloin kuitenkaan vieraillut Suomessa. Sekä Longfellow'hun että Cooperiin viitataan 1800-luvun Suomi-kuvia käsittelevissä amerikkalaisissa kirjoituksissa.

Muutamat amerikkalaiset olivat kuitenkin tutustuneet Eurooppaan, jopa Suomeen, jo huomattavasti ennen Longfellow'n ja

Cooperin vierailuja. Kuten tutkija Keijo Virtanen esittää, ensimmäisten amerikkalaisten on kerrottu vierailleen Suomessa jo 1700-luvun lopulla. Tunnetuin varhaisista kävijöistä oli John Quincy Adams (1767–1848), josta tuli Yhdysvaltojen kuudes presidentti vuonna 1825. Hän toimi Yhdysvaltojen Pietarin-lähetystön johtajana vuodesta 1809 alkaen ja vieraili Suomessa ennen Pietariin asettumistaan. Toinen Suomessa 1700-luvulla vierailut amerikkalainen oli John Ledyard, joka matkasi Tornion kautta kohti Siperiaa (Virtanen 1988, 51). Kuten oli tyypillistä 1800-luvun amerikkalaisille vierailijoille yleensä, myöskään näiden ensimmäisten Suomenkävijöiden matkojen varsinainen päämäärä ei ollut Suomi, vaan sellaiset Venäjän alueet kuten kulttuurikaupunki Pietari.

Usein Suomi oli amerikkalaisten matkaohjelmassa vain välietappi tai läpikulkukäytävä matkalla Ruotsista Venäjälle. Tukholmasta Suomeen saavuttiin höyrylaivalla ja matkaa jatkettiin kärryillä tai vaunuilla, myöhemmin myös junalla. Suuriruhtinaskunnan kaupungeissa kuljettiin ”droskeylla” (joskus kirjoitettu ”drosky”), venäläisillä kaksi- tai nelipyöräisillä vaunuilla. 1800-luvulla Suomessa vierailleet yhdysvaltalaiset kehuivat matkakuvauksissaan ”suomalaisia” ”droskey”-vaunuja nopeiksi.

Kuva 2: Suomalaiset ”drosky”-hevosrattaat (”Finnish Drosky”). J. M. Buckley, *The Midnight Sun, the Tsar and the Nihilist: Adventures and Observations in Norway, Sweden and Russia*, 1886, 146.